

GENT EN DE LAGE LANDEN IN 1517

Reisverslag van kanunnik Antonio de Beatis

Bewerkt en becommentarieerd door Herbert De Vleeschouwer

Als we een levendig beeld willen hebben van Gent en Vlaanderen in de voorbije eeuwen, is het aan te raden dagboeken van reizigers te bestuderen. Vreemde bezoekers kunnen gemakkelijk de verschillen waarnemen in de gewoonten met hun eigen land. Italianen zijn hierbij vaak excellente observators. Denken we maar aan Ludovico Guicciardini (1521-1589), die in Antwerpen leefde vanaf 1542 en ons zijn waardevolle ‘Beschrijving van de gehele Lage Landen’ naliet. Ook reisbeschrijvingen leveren interessante inlichtingen op. In 1517-1518, werd een dergelijke reis beschreven door kanunnik Antonio de Beatis. De geestelijke hield alle observaties van de reis bij en bundelde ze, waarna het werk in de vergetelheid geraakte. Sinds de herontdekking in 1893 in Napels werd de tekst in het Duits vertaald, in het Frans en in het Engels. Vertalers en commentatoren besteedden vanwege de lengte van de reis en de uitgebreidheid van de tekst, meest extra aandacht aan het vertalen van de reisgedeelten in het eigen taalgebied. In deze vertaling wordt enkel aandacht besteed aan het bezoek aan Gent, en de waargenomen gebruiken in Vlaanderen.

Manuscript ontdekt in Napels

Meestal had men een of andere diplomatieke reden om te reizen of betrof het de handel. Reizigers die uit pure nieuwsgierigheid vreemde landen bezochten, waren zeldzaam. Zo iemand was kardinaal Jovanni de Medici, de latere Leo X, die in 1500 op reis trok ‘om de wereld te zien’. Enkele jaren later, in 1517-1518, werd een dergelijke reis ook beschreven door Antonio de Beatis, kanunnik in dienst van kardinaal Luigi di Aragone, die hij vergezelde vanuit Ferrara, Italië. De geestelijke hield alle observaties van de reis bij en bundelde ze na de dood van zijn ‘reverendissime’ en ‘illustrissime’ meester begin 1519. Na de herontdekking in 1893 in Napels werd de tekst in het Duits vertaald (1905) door Ludwig Pastor, in het Frans (1913) door Madeleine Havard de la Montagne en in het Engels (1979) door J.R. Hale. Vertalers en commentatoren besteedden vanwege de lengte van de reis en de uitgebreidheid van de tekst, meest extra aandacht aan het vertalen van de reisgedeelten in het eigen taalgebied. Zo was er in Nederland vooral interesse voor de beschrijving van het

schilderij van Jhieronimus Bosch 'Tuin Der Lusten' uit 1490, dat de kanunnik en het gezelschap in Brussel bezichtigde en beschreef.

Omwille van de directe verstaanbaarheid wordt in de hiernavolgende tekst hier en daar een term tussen haakjes verduidelijkt. Meer complexe uitleg volgt in de voetnoten en in een naschrift met randbemerkingen. Een belangrijke opmerking moeten we vooraf geven om verwarring te vermijden: de gebruikte benamingen van land en volk zijn soms niet duidelijk. De term 'Lage Landen' komt niet voor in het geschrift. Aan het begin van de 16de eeuw was Vlaanderen veruit de belangrijkste regio. De opgang van Brabant (enkel vernoemd in verband met Brussel) was nog niet lang voordien begonnen. Vandaar dat er vrijwel alleen gesproken wordt over enerzijds Vlaanderen, Vlamingen en Vlaams en anderzijds Holland. De aanduiding Cambrai (Kamerijk) omvat vermoedelijk het gelijknamige bisdom dat toen nog Henegouwen, Brabant en Rijks-Vlaanderen (ten oosten van de Schelde) omvatte. Met 'Hoog Duitsland' zal allicht het huidige Duitsland ten westen van de Elbe bedoeld zijn. Vergelijk met Nederduits (Nederlands) en Hoogduits. Ook de term Holland is niet éénduidig in dit geschrift.

Gent

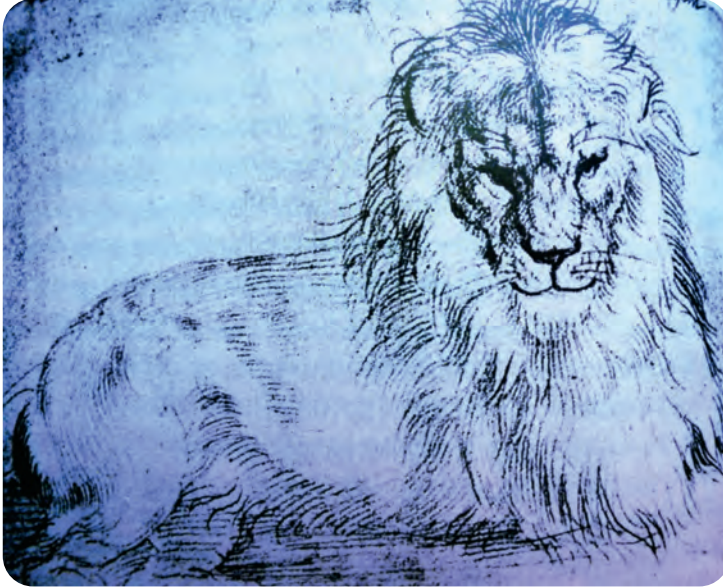
Op 1 Augustus verbleven we in Gent, hoofdstad van Vlaanderen. De stad is erg mooi en groter dan alle andere. Zij telt ongeveer twintigduizend haarden (woningen; het aantal is overdreven: zie noot 1)) en haar oppervlak is meer dan drie keer groter dan die van Napels. We konden dat gemakkelijk waarnemen vanop een toren met een magnifiek uurwerk, die we met Zijne Excellentie beklommen via een wenteltrap met meer dan driehonderd treden. De stad is niet bebouwd over zijn volledige uitgestrektheid, de huizen en huizengroepen zijn gescheiden door meersen en vele tuinen (afb. 1). (2) Hoewel Gent geen ommuring kent, is de stad toch sterk beveiligd door de drie stromen die haar omringen, of beter vier, waaronder twee die zich verenigen nèt voor de stad. Hun namen zijn: de Leie, de Schelde, de Lieve, en de Moere (Schipgracht).

De Katholieke Koning (de titel van de Spaanse koning, de latere keizer Karel) werd geboren in Gent. In de stad worden algemene leergangen onderwezen (3). De voornaamste parochiekerk, Sint Jan (nu Sint-Baafs), is erg mooi. Onder het koor, dat erg groot en zeer hoog is, is er een crypte van gelijke grootte, omringd door talrijke kapellen. Rechts van het koor, in een kapel, toont een schilderij twee personages bijna op ware grootte, voorstellende Adam (rechts) en Eva (links), beiden ongekleed. Dit schilderwerk, in olieverf, is uit-

Afb. 1. Detail uit de kaart (1559) van Jacob van Deventer, de geometrisch meest correcte weergave van het 16de-eeuwse Gent. De waterloop uiterst links is de Lieve buiten de stads-vesten. De grote groen weergegeven zone boven en links is het overstrombare gebied buiten de Blaisantvest. Deze vestgracht en -wal met weg scheidt de overstromingszone van de eigenlijke stad binnen de laat-middeleeuwse vesten. Uiterst rechts: de Schipgracht (Meerhemkanaal) naast de Sleepstraat, beiden met aaneengesloten lintbebouwing. Tussen de vest en de Schipgracht een groot onbebouwd gebied, enkel doorkruist met het slechts gedeeltelijk bebouwde Berouwstraatje. De molens onder het woord Gandavum zijn vanuit de stad bereikbaar via de Molenaarstraat die vertrekt aan de Lieve binnen de vesten. Bemerkt ook het omgrachte Elisabeth begijnhof en Prinsenhof (onder links).

gevoerd met zoveel perfectie en natuurlijkheid, met zo een proportionering in al zijn geledingen, zulk een weergave van de huidskleur en gebruik van licht en schaduw, dat men zonder twijfel kan stellen dat dit werk het mooiste is uit de Christenheid. Volgens de uitleg ter plaatse zijn de twee personages het werk van een meester uit Hoog-Duitsland, genaamd Robert (Hubert, maar overwegend door Jan) van Eyck (4). Het is reeds honderd jaar oud. Het onderwerp van de compositie is de Hemelvaart van de Maagd (een wel heel foutie-

Afb. 2. De majestueuze leeuw van het Prinsenhof geschetst door Albrecht Dürer tijdens zijn bezoek aan Gent in 1521, vier jaar na de Beatis en het kardinaalsgezelschap (Albertina, Wenen, overgenomen uit *Het prinselijk hof Ten Walle* (2000), p. 98.

ve interpretatie, een kanunnik onwaardig. Kreeg hij het middenpaneel met het Lam wel te zien? NvdR). Gezien de grote meester stierf voor hij het werk kon voltooien, is het zijn broer, eveneens beroemd, die er de laatste hand aan legde.

We bezochten in Gent vele kerken en twee grote abdijen. De ene (Sint-Baafs) hoort bij het bisdom Cambrai (Kamerijk) de andere bij Doornik (Sint-Pieters). De stad, is zoals gezegd, erg sterk en oninneembaar want, als ze het willen, kunnen de Gentenaren het land laten overstromen en sompig maken een mijl in het rond. (5) De Leie die door Gent stroomt, is een vrij grote stroom waarover verschillende mooie stenen bruggen gelegd werden. Men ziet er het paleis van de katholieke koning (6), dat omringd wordt door water en waarlangs men binnenkomt via een brug. Er zijn verschillende leeuwen, waaronder een hele grote mannelijke (afb.2). De kardinaal en alle anderen uit ons gezelschap schatten dat Firenze er geen van deze grootte heeft.

Vlaamse steden en platteland

Vlaanderen, een term waarmee buitenlandse bezoekers in die tijd ook Brabant en een deel van het huidige Nederland aanduidden, bestaat volledig uit vlak-

Afb. 3. Deze muurresten in het Serpentstraatje tonen hoe de (in dit geval) natuurstenen gemeene muren op de verdiepingen overkraagden (foto 2019). Op die manier kon een ‘oziedrop’ gecreëerd worden: het water drupt van de overkragende geveldelen en loopt niet langs de wand naar beneden, waardoor de dikwijls fraai beschilderde beplanking van de voorgevel minder vochtschade leed. De stenen voorgevels aan beide zijden ernaast zijn van latere datum

ten, buiten het Brusselse dat hoogten vertoont. Ik denk niet dat behalve Brussel, enige stad fonteinen heeft, hoewel de Vlaamse steden door verschillende rivieren doorkruist worden. Men gebruikt over het algemeen putten, waarin het water zoet is, en halfzout in de kuststeden, Zeeland en Holland. De hele kust en de rivieren en kanalen die ernaar toe lopen, zijn onderhevig aan het rijzen en dalen van de zee, wat men hier het getij noemt.

De steden zijn erg proper, en over het algemeen aangenaam met hun pleinen, straten en kerken. Vele huizen hebben een tuin met rozen, anjelieren en een overvloed aan lavendel en nardus (kamperfoelie?). De voorgevels van de meeste huizen zijn in hout, terwijl de andere muren in steen zijn, zoals in Hoog-Duitsland (afb. 3). In Antwerpen, Mechelen, Brussel, Gent, Brugge en andere grote steden daarentegen, zijn vele huizen volledig gebouwd in steen en goed ontworpen. Deze in hout zijn

zo artistiek bewerkt dat ze het zicht niet verstoren, maar integendeel het verfraaien. Men gebruikt eik voor de vloeren en het houtwerk van kamers, deuren, ramen en overal waar men hout ziet. Het is eik met een lichtgeel, golvend aanzicht, een sterke houtsoort die zich goed laat bewerken.

In vele grote en kleine steden, hebben de huizen van natuursteen en baksteen schoorstenen, vensters en deuren, meer gelijkend op de Italiaanse dan op de Duitse. Om geen plaats te verliezen zijn de trappen gedraaid of spiraalvormig, en goed uitgevoerd. In Duitsland zowel als in Vlaanderen, is er geen dorpje met boerenwoningen, hoe nederig ook, dat geen wijzer heeft om de uren te kennen zonder hulp van de zon. Dat gebeurt door middel van wielen en tegen gewichten, zoals bij een uurwerk, maar zonder dat er geluid wordt. Er is ook overal een geschikte kerk.

De bedden, minder groot dan in Hoog-Duitsland, zijn voorzien van donspluimen beddenzakken. Ze zijn in eik, en heden ten dage zeer goed uitgesneden met versieringen erboven en errond. Zowel in Hoog Duitsland als in Vlaanderen zijn de stenen en houten sculpturen op een delicate manier uitgewerkt, hoewel er in Duitsland geen eik (7) is en deze die men in Italië vindt, geen gelijkenis heeft met de in Vlaanderen gebruikte. Het eikenhout wordt over water ingevoerd uit Rusland en uit bergachtige streken (8). Men kan het nergens zo goed bewerken als in Vlaanderen, waar men er waarlijk schitterende kasten mee maakt, zoals men in de huizen van de bewoners kan zien.

De kerkdaken zijn over het algemeen bedekt met kleine plaatjes zwarte steen (schalies), afkomstig van de oevers van de Rijn, en dit geeft mooie en elegante daken, in een zuivere loodkleur. In Vlaanderen en in Duitsland zijn de kerken geribd en gewelfd op de meest complexe manier, die men zich kan indenken. Zij hebben alle hoge smalle punttorens en mooie klokken. De uurwerken gaan van twaalf tot twaalf uur, beginnende op de middag, en voorafgaand aan het slaan van de uren, laten kleine klokjes als waarschuwingen enkele strofen muziek weerklinken, driestemmig met goed onderling akkoord. Op vele plaat-

Afb. 4. Rundvee van allerlei kleuren in een kleine kudde (detail) geschilderd in 1653 door Paulus Potter, 'de' specialist van het genre (Amsterdam, Rijksmuseum; overgenomen uit Erkelens, W. e.a., 2002, 'Vorstelijk Vee'; Thoth, Bussum.

sen laten deze klokjes zich ook op de halve uren horen. In Duitsland en in Vlaanderen, in alle noordelijke gebieden, hebben we de zomernachten één uur korter bevonden dan in Italië.

Alle kerken in Vlaanderen hebben kaarsenluchters in het koor, kunstig bewerkte lezenaars, mooi aangeklede altaren en grote aantallen geelkoperen tabernakels. In de huizen zijn ook de ketels, krabbers, potten en andere keukengerei gemaakt van dit metaal dat uit Engeland komt, het land waar het in grote hoeveelheid geproduceerd wordt en dat er overvloedig en competitief mee handel drijft.

Het vervoer gebeurt met dezelfde soort karren als in Hoog-Duitsland. De paarden en muilieren zijn heel groot, vooral in Holland (en Brabant?). Men ziet er hele mooie weiden met veel koeien en schapen, maar weinig geiten. De koeien zijn veel groter dan in Duitsland, weinigen zijn rood, de meesten zwart, met witte plekken, enkele zijn helemaal zwart (afb. 4). Andere hebben kleine muiskleurige vlekjes, zo mooi dat ze helemaal zijn als men maar kan verhoppen bij dergelijke dieren. De wol van de schapen ziet er uit als zijde.

Sinds we in Vlaanderen aankwamen maakten we, om zo te zeggen, nog geen dag mee zonder regen of verschrikkelijke wind, zodat de maanden juli en augustus in Vlaanderen lijken op de maand november in Rome. Wel hadden we vijf of zes dagen last van de hitte, drie dagen voor Sint-Jan (24 juni) en drie dagen erna, een dusdanige hitte dat ze ondraaglijk was, overdag en 's nachts. In Italië kenden we nooit zo'n hitte.

Vrouwen

De (rijke) vrouwen dragen over het algemeen lichte brokaten sluiers op het hoofd, afkomstig uit Holland of Henegouwen. Dat is zijdedoek met grote figuren in goud- en zilverdraad ingeweven. Hun jurken, over het algemeen van een zwarte licht gekeperde (schuin geweven) wollen stof (serge), zijn zo nauw dat men al hun vormen ziet. Ze dragen daaronder een andere jurk en wanneer zij uit gaan, heffen ze de boord van de bovenste jurk helemaal rondom op en maken ze deze achteraan vast met een daartoe bestemde ijzeren haak die ze aan de taille dragen (afb. 5).

Zij zijn allen heel groot en gul, met een ravissante wit en roze teint; ze kennen geen cosmetica, rouge of andere schoonheidsmiddelen. Ze dragen fijne kousen met pantoffels, twee duim hoog en korte manteltjes die enkel de schouders bedekken. De oude dames dragen over het algemeen lange mantels

Afb. 5. Links en rechts: Vlaamse dames uitgedost voor kerkbezoek. Midden: dienstmeisje met voorschoot. Nagetekend naar het Théâtre de tous les peuples et nations de la terre avec leurs habits et ornemens divers, tant anciens que modernes ...' van Lucas de Heere (1534-1584), een topstuk in de Ugent bibliotheek.

met een gevouwen kap, met een lapje op het voorhoofd, op gelijkaardige wijze als onze vrouwen in de streek van Bari. De getrouwde vrouwen en edele dames vertonen zich eveneens in lange mantels van zwarte serge samengebracht op de rug, zoals deze van de Italiaanse bigotes. Dat is een heel mooi en handig kledingstuk.

Het moet echter gezegd worden dat, in geheel Vlaanderen, zowel als in Duitsland, de vrouwen bijna allemaal slechte tanden hebben, ten gevolge van de boter of van het bier. Maar hun adem ruikt niet slecht, want zij zijn gezond en hebben een goede vertering. Als er ene van deze schoonheden goede tanden heeft, kan ze wellicht haar voorrang over de anderen daaraan wijten. Ten gevolge van de boter en andere melkproducten, waarvan men er vele gebruikt in

Vlaanderen en Duitsland, zijn er vele leprozen in het land (9). Zoals in Italië leven deze buiten de steden.

In het algemeen worden vrouwen er zo hoog gewaardeerd dat ze herbergen mogen uitbaten, de rekeningen bijhouden en van alles mogen uitvoeren. Zowel bij de aankopen op de markten, de verkoop, of in elke handelspraktijk, zijn de vrouwen even actief als de mannen.

Spijs en drank

De bewoners maken goede kazen waaronder een soort die na enkele dagen de smaak van geitenkaas (ravigiolo) heeft. Ze maken ook een andere groene kaassoort die ze graag eten. Deze heeft een erg sterke smaak. Men maakt ze bijna geheel van het sap van verschillende welriekende planten zoals men ook doet in Hoog-Duitsland.

In heel Vlaanderen eet men grote hoeveelheden kool, vooral witte kool (10). In Holland, naar men zegt, zijn enkelen zo groot dat één enkele kool volstaat om de honger van een man te stillen. In Vlaanderen, net als in Duitsland legt men er voorraden van aan, die worden met zout ingelegd, en in de winter, als het land bedekt is met sneeuw, eet men ervan in verschillende bereidingen. De bewoners gebruiken, in plaats van steenkool om te koken en te verwarmen, een soort aarde (turf) die heel goed brandt en die men in overvloed vindt in het land.

Bij gebrek aan druiven kweekt men er veel kruisbessen. Hoewel er flinke hoeveelheden wijnstokken geplant worden in tuinen, langs straten en langsheen de poorten, produceren deze geen vruchten. Of, als ze er geven, komen die erg laat en zijn ze enkel bruikbaar voor zuur sap. En natuurlijk hebben we er geen kunnen proeven. Men vertelde ons dat er nooit druiven met een goede smaak geweest zijn, omdat ze, normaal gezien, niet rijp worden. Hoewel de wijn duurder is dan in Duitsland, bieden alle herbergen uitstekende witte en rode wijn aan.

De bieren in dit land zijn beter dan deze in Duitsland, en ze worden in grote hoeveelheden gebrouwen. De windmolens zijn ontelbaar (afb. 6). Er zijn vele zure kersen, pruimen, peren, walnoten en hazelnoten (afb. 7). Men beschikt over goede vis van allerlei soorten, mosselen en oesters die heel lekker zijn, zij het klein. Ook zoetwatervis is er in overvloed, vooral steuren en zalmen. Tarwe, rogge en haver is in grote hoeveelheden beschikbaar, en allerlei droge groenten, vooral kikkererwten. Tijdens ons bezoek waren de graanvruchten op 10 augustus nog onrijp. Er is goed rundsvlees, kip en veel konijn, en minder

Afb. 6. Een hele zwerm windmolens op de Muide en daarbij aansluitend Meulestede, noordelijk van de Rijt, alias Rietgracht (fragment uit de kaart van Jacob van Deventer, 1559).

patrijzen en fazanten. Voor de bereiding gebruikt men boter in plaats van olie die ontbreekt in dit land, behalve notenolie.

Gezien de kardinaal twee koks heeft in zijn gevolg, waarvan er steeds één voorop ging met de bode of de kwartiermeester om de voorbereidingen te treffen, at hij niet meer dan wij van de Vlaamse keuken. Twee maal, in Duitsland en in Vlaanderen, hebben we vlees en vis gegeten dat door iemand van ter plaatse bereid werd. We hebben deze minder goed bevonden dan wat de Fransen bereiden, met hun duizend manieren om het voedsel beter te maken.

Vlas en linnen

Het fijne linnen van Holland en Cambrai (Henegouwen) wordt voor het merendeel geweven in de vrouwenkloosters die zeer talrijk zijn. Hun vlasdoek is

Afb. 7. Stilleven met bloemen en vruchten door Cornelis de Heem (1670, Gent, Museum voor Schone Kunsten, overgenomen uit Hoezee, R. Museum voor Schone Kunsten Gent, 1988, reeks Musea Nostra, Gemeentekrediet).

niet hetzelfde als de Italiaanse. Het is bijna zo fijn als ons linnen en ze maken er andere stoffen mee, genaamd 'half-Hollands', grover en niet zo breed, geschikt voor huishoudelijk gebruik. Deze weefsels worden overal in Vlaanderen vervaardigd, hoewel de mooiste en het grootste deel in Holland (Brabant?) gemaakt wordt en het is daarom ook dat ze deze naam dragen. Het vlas dat in de Vlaanderen groeit, kan slechts een klein gedeelte dekken van wat er nodig is om linnen te produceren. Daarom wordt er veel vlas en hennep ingevoerd uit Rusland, Pruisen en andere landen. Om het linnen en het vlas te bleken, gebruikt men helder water. Men legt de geweven stukken open op weiden tijdens maanverlichte nachten en overdag in de zon. Men bleekt ze door

ze telkens opnieuw onder te dompelen in het koude water en ze opnieuw uit te spreiden. Het vlas en de hennep worden groen geogst en men laat dit rijpen (rotten, roten) in modderig en verdorven water.

Gebruiken

De Vlamingen hebben een taal of idioom dat hun eigen is, hoewel ze allen Frans kunnen spreken (11). Deze taal is zachter dan het Duits en vele woorden zijn verschillend, zodat de twee volkeren elkaar niet goed kunnen begrijpen. De mensen zijn goed en aangenaam, in Vlaanderen zowel als in Hoog Duitsland, en vooral van een dergelijke eerlijkheid dat als men al het goud ter wereld in hun huis zou laten, men er zeker van kan zijn dat niemand eraan zou denken eraan te komen. De herbergen beweren de beste te zijn.

De vrouwen hebben de gewoonte om na de vlasoogst in grote groepen door de straten te rennen, allemaal tesamen dansend. Ze stoppen de reizigers die ze tegenkomen, binden vlasstrengen om hun benen of stijgbeugels en ze laten ze pas gaan tegen enkele geldstukken. Op het einde van de vlasoogst, dient het verzamelde geld om een feest te organiseren voor iedereen die eraan meege werkt heeft.

In Vlaanderen zijn niet alleen de kledij en de mensen erg proper, men heeft zo veel schrik ook maar enigszins de vloeren van de woningen te bevuilen, dat men in elke kamer een tapijt aan de deur legt, waaraan men zijn voeten veegt alvorens binnen te gaan. Men strooit zelfs dikwijls zand op de vloeren van de kamers.

De Vlamingen gaan vaak naar de kerk, zodat er geen dag is, zelfs geen werkdag, dat de kerken niet vol zijn op de uren van de misdiensten. In de middenbeuk zowel als in lage zijbeuken en de kapellen zijn er talrijke houten banken, zoals deze in de publieke scholen. Bijna allen dragen de naam van hun eigenaar, zodat niemand anders er zich op kan neerzetten. Men wandelt niet rond in de kerk, en men babbelt er niet, zoals men doet in Italië. Vele vrouwen verzorgen de altaren en bewaken de relieken. Ik keur deze praktijk geenszins goed, maar zij wordt verklaard door de grote vroomheid van het vrouwelijk geslacht en het grote vertrouwen dat men in elkaar stelt. In alle parochiale kerken zijn er elke dag minstens twee gezongen misdiensten, een voor de heilige van de dag en één voor de doden, en elke avond zingt men het Salve Regina (het 'Lof van Maria'). Iedere kerk heeft een aantal tien- tot twaalfjarige misdienaars. De priesters doen er lang over om hun mis te zeggen, waarin ze erg verschillen van de Italianen, en ze lezen deze zo stil dat niemand ze hoort. Zo

doen ook hun dienaars. Aan het einde van elke misviering sprenkelen de priesters wijwater over hun toehoorders.

Wanneer een kind van het mannelijk geslacht geboren wordt in een familie, laat men dit weten door vanaf de geboorte een zakdoek aan de klopper van de deur te hangen (alle deuren hebben een klopper). Eender welke schuldige of boosdoener, al had hij duizend personen vermoord, die toevlucht zoekt onder dat dak, is er in veiligheid tot het kind naar de kerk gebracht is, wat na veertig dagen gebeurt, zoals in Italië. Tot op dat moment is de boosdoener in veiligheid in dat huis, waar het gerecht hem niet kan bereiken, onder geen beding. (Volgens een andere Italiaanse bezoeker duurde die ‘wachttijd’ slechts één dag. Zie noot 12).

Enkele randopmerkingen

De beweegredenen voor de reis van de kardinaal zijn niet duidelijk. Hoewel hij enigszins uit de gratie was bij de pausen (eerst Julius II, later Leo X), kan dit niet de oorzaak genoemd worden van de grote onderneming. Volgens Beatis reist zijne ‘illustrissime en reverendissime’ Monseigneur om kennis te maken met de groten van zijn tijd (Maximiliaan, Frans I, Hendrik VIII), en om vooral Koning Karel een bezoek te brengen alvorens hij naar Spanje reist. Het kan ook dat hij geen speciaal doel voor ogen had: dat hij dit deed ‘voor niets’, voor het vermaak.

Het tijds kader: de Renaissance is volop bezig, Leonarda da Vinci, 64 jaar, verblijft in Amboise bij Frans I. Spanje is een wereldrijk. De jonge prins Karel staat op het punt naar Spanje te vertrekken om gekroond te worden. Europa lijkt in peis en vree. Het is evenwel stilte voor de storm. Op 31 oktober 1517 zal Maarten Luther zijn 95 stellingen vanuit Wittenberg verspreiden. In 1523 worden de Antwerpse augustijnnermonniken Voesch en Van Essen op de Brusselse Grote Markt ter dood gebracht op de brandstapel.

De kardinaal vertrok op 8 mei 1517 in Ferrara, Italië, reisde via Innsbruck naar Neuremberg, trok terug zuidelijk naar Konstanz en Bazel, en daarna opnieuw noordelijk naar Straatsburg, Keulen en Aken. Via Maastricht, Leuven, Brussel ging het naar Antwerpen. Na een heen- en weertje naar Den Haag, Delft en Middelburg, waar hij de zeer katholieke koning Karel ontmoette (rey católico: eretitel van de Spaanse koningen), bezocht hij Gent op 1 augustus 1517. Hij vervolgde zijn reis via Brugge en verliet Vlaanderen aan de (toenmalige) kustgrens met Picardië. Gezien er een besmettelijke ziekte heerste in Engeland (dodelijk binnen vierentwintig uur: de ‘Engelse zweetziekte’ maak-

te toen 500 doden per dag in Londen), raadt de Engelse gevolmachtigde in Calais de overtocht af. Dus trekt het overwegend Italiaanse gezelschap verder door Frankrijk (Rouen, Parijs, Mont-St Michel, Nantes, Amboise, Lyon, Avignon, Marseille), alvorens langsheen Genua en Milaan terug richting Ferrara te trekken, om terug thuis te komen op 26 januari 1518.

De escorte van de kardinaal bestond uit tien edellieden, elk met hun eigen bediende, alsook de bisschop van Anglona (Spanje), twee kleermakers, twee koks, een econoom, een tolk, twee paardenknechten en drie staljongens, ongeveer 35 personen te paard. Naar berekening (13) legde men 39.5 kilometers per dag af, met een totaal van 5.451 kilometer. De totale reis- en verblijfkosten van de kardinaal bedroegen ongeveer 15.000 dukaten. Als hier Venitiaanse gouden dukaten (3.545 gram) bedoeld werd, zou dit aan de huidige goudprijs overeenkomen met (zeer grof geschat) 2 miljoen Euro, wat aannemelijk lijkt voor een dergelijke reis in groot en rijk gezelschap.

Dat men een dergelijke uitgave doet en de tijd uittrekt, enkel om Koning Karel een bezoekje te brengen lijkt weinig aannemelijk. Het feitelijk onderhoud te Middelburg met Koning Karel, zijn zus Eleonora van Bourgondie en hun tante Margaretha van Oostenrijk, met die laatste in goed Spaans (de taal van haar eerste echtgenoot Juan van Aragón), heeft ook slechts enkele uren geduurd. Waarover het onderhoud ging, is niet aangegeven in de tekst.

Hoewel het verslag niet getuigt van grote architecturale of kunsthistorische kennis (vaak zijn de kerken of steden ‘mooi’), troont de kanunnik in zijn eerlijke, diepgaande observaties de lezer mee naar een persoonlijke appreciatie.

Noten

- 1 Zoals meestal in min of meer literaire oude teksten zijn de cijfers onbetrouwbaar. Een fiscale telling in 1571-1572 gaf 8356 huizen aan in Gent (Dambryne, J., 2001, Mensen en Centen. Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, deel 26, p. 38).
- 2 Deze beschrijving klopt perfect met wat op het beroemde panoramisch gezicht ‘Gent in 1534’ (STAM) te zien is.
- 3 Gent bezat op dat moment wel een hoogstaande school van de hiëronimieten, maar geen universiteit. Afgezien van de zeven jaren dat er een embryonale ‘universiteit’ in het dominikanenpand functioneerde tijdens de (latere) calvinistische periode, duurde het tot 1817 voor Willem I de Universiteit stichtte. Als de Beatis een stad met universiteit bezocht, beschrijft hij deze ook uitgebreid.

- 4 De term Hoog Duitsland kon wellicht ook het Limburgse Maasland omvatten. De Franse vertaling vermeldt Hubert, de Engelse Robert, met de bedenking dat de kanunniken van Sint-Jan (vanaf 1540 Sint-Baafs), de inscriptie van 1432 verkeerd lezen. Men moet ook weten dat de Beatis elke avond opschreef wat hij overdag gezien en gehoord had, gedurende de volledige reis, wat tot enkele fouten leidde. Het gaat uiteraard over het Lam Gods, waar de geestelijken vermoedelijk graag over vertelden. Madeleine Havard de la Montagne geeft aan (in 1913) dat het centraal paneel er nog is, maar dat de andere stukken in een Berlijns museum te vinden zijn (ze waren door het kapittel verkocht en via via bij de koning van Pruisen terecht gekomen). Ook vermeldt Havard dat de Sint-Jan naar Sint-Baafs hernoemd werd in 1540 en dat de ruïnes van de abdij nog bestaan
- 5 1 mijl: 4km in dit geval.
- 6 Bedoeld wordt het Prinsenhof. Die leeuwen waren in de 14de tot 17de eeuw ondergebracht in de Leeuwenhof, een privé dierentuin. Zowel de Franse en de Engelse vertaling geven echter weer dat het om het Gravenkasteel zou gaan dat in de 19de eeuw gerestaureerd-gereconstrueerd werd, lang nadat het Prinsenhof bovengronds grotendeels verdwenen was, op de Donkere Poort na.
- 7 Er is en was wel eik in Duitsland maar mogelijks zag de Beatis weinig eiken op zijn reis.
- 8 Waarschijnlijk uit de Baltische staten, deze werden vaak als bergachtig weergegeven op kaarten uit die tijd (volgens J.R. Hale).
- 9 Zuivel speelt geen rol in de verspreiding van melaatsheid, en werd bij ons daarvan niet verdacht.
- 10 J.R. Hale spreekt over 'sprouts', koolgewassen dus. Er werd voor de Franse vertaling (witte kool) gekozen wat specifiek is, hoewel er vermoedelijk ook toen verschillende soorten bestonden. De Duitse vertaling stelt 'Kopfkohl' (*Brassica oleracea*) wat zowel witte, rode kool als savooikool omvat.
- 11 Volgens een anonieme Milanees (in vertaling: *Account of a journey through Europe in 1516-1518*, British Museum Add, MSS 24180) is dit waar voor de edelen, herberguitbaters, kooplieden en ambachtslui, maar niet voor de gewone mens of op het platteland. Voor de Beatis en zijn hoog gezelschap, was het vermoedelijk geen probleem om rond te reizen zonder Vlaams te kennen.
- 12 Hale citeert hier opnieuw de anonieme Milanees die verhaalt dat de zakdoek slechts 24 uur bleef hangen en dat hij boven aan de klopper vastgemaakt wordt voor een jongen en onderaan voor een meisje.
- 13 <http://expert.jeroenboschplaza.com/ericdebruyn/de-beatis-1521>.